

Alexander Oguy

Lwowski szlak handlowy i intensyfikacja obiegu monetarnego na północnej Bukowinie w XIV-XVI W.

Przegląd Historyczny 101/4, 585-609

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALEXANDER OGUY
Uniwersytet w Czerniowcach
Instytut Historii

Lwowski szlak handlowy i intensyfikacja obiegu monetarnego na północnej Bukowinie w XIV–XVI w.

„Całkowita nadwyżka wszystkiego i wszystko jest tanie
w ziemi wołoskiej i podolskiej”
(Atanazy Nikitin, kupiec z Tweru, 1472)

Wśród dróg luksusowej wymiany wiodącą rolę w Europie Środkowej i Południowo–Wschodniej u schyłku średniowiecza i na początku epoki nowożytnej odgrywał szlak mołdawski, zwany też lwowskim szlakiem handlowym, prowadzący przez terytorium Mołdawii. Zgodnie z naszą hipotezą asortyment towarów i jego rola zwiększały się z czasem, a szczegółowy przebieg dróg miał tendencję do ciągłych zmian. Jeśli pod koniec XIV w., dzięki powstaniu Gospodarstwa Mołdawskiego, które poprzez Bukowinę graniczyło z Polską, zostały wznowione wcześniejsze kontakty handlowe Europy ze Wschodem, przerwane wcześniej przez Tatarów mimo istnienia *pax mongolica*¹, wiek XVI został wpisany do historii Polski i Mołdawii dzięki intensywnemu rozwojowi eksportu towarów mołdawskich prowadzonemu przez północną Bukowinę.

Przedmiotem naszych badań będzie wpływ szlaku handlowego na obieg monetarny Bukowiny. Podstawą źródłową są głównie dane archiwalne oraz kroniki, jak również znaleziska numizmatyczne. Na ich podstawie chcemy określić rodzaje i ilości sprzedanych towarów, a także monet², które dostały się na terytorium Bukowiny w okresach: 1300–1400, 1400–1475 i 1475–1600.

¹ *Istoria românilor*, t. IV: *De la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”* red. Ș. Ștefănescu, C. Mureșanu, T. Teoteoi, București 2001, s. 36–38.

² Autor artykułu napisał książkę o topografii znalezisk monet w północnej Bukowinie: O. D. Oguy, *Monetni znachidky na Bukovyni. Systemno–kwantytatyni zistawlennia*, Czerniwczi 2008.

1. HANDEL ORAZ CECHY OBIEGU MONETARNEGO W OSTATNIEJ CĆWIERCI XIV–XV W.

1.1. PROMOWANIE SZLAKU MOŁDAWSKIEGO (VIA VALACHICA)

Hospodarstwo Mołdawskie, utworzone w 1349 r., skorzystało w swoim czasie z możliwości udziału w międzynarodowym handlu tranzytowym między Południowym Wschodem (Konstantynopol, Trapezunt, Kaffa) a Północnym Zachodem. Podstawowymi towarami przewożonymi tranzytem były najpierw tzw. towary orientalne (jedwab, biżuteria, zioła, przyprawy i wino), które dzięki swoim wysokim kosztom i niewielkiemu ciężarowi dawały duże zyski, a czasem były sprzedawane po drodze³. Ułatwiało to przede wszystkim dogodne położenie geograficzne Mołdawii, która graniczyła od zachodu z handlowymi miastami siedmiogrodzkimi (Bystrzyca, Kluż, Braszow, który w 1364 r. otrzymał prawo do jarmarków), na południu z Wołoszczyzną i północną częścią wybrzeża Morza Czarnego, na północnym zachodzie z należąca do Polski Rusią Czerwoną, a na Dniestrze — z Księstwem Podolskim litewskich Koriatowiczów. Innym ważnym czynnikiem była względna stabilizacja polityczna w regionie, która nastąpiła pod koniec lat sześćdziesiątych XIV w., po klęsce Tatarów i uzyskaniu niepodległości przez Mołdawię. Dzięki elastycznej polityce gospodarów odżyły pewne obszary dawnych szlaków handlowych (w tym berładzkiego), którymi jeszcze w czasach starożytnych transportowano towary z miast położonych nad dolnym Dunajem i na północnych wybrzeżach Morza Czarnego. Położenie Mołdawii na ważnym szlaku handlowym przyczyniło się do jej rozwoju.

Wzrost handlu międzynarodowego pod koniec XIV w. był ważnym warunkiem wzrostu gospodarczego i tworzenia państwowości mołdawskiej, wprowadził też pewne zmiany w przebiegu międzynarodowych szlaków wymiany. Stary tzw. szlak tatarski — od Hanzy „drogą wysoką” z „miast niemieckich” (Lipska i innych) do Krakowa i Lwowa, a następnie przez Złoczów, Trembowłę, Kamieniec Podolski, Białogród i Perekop do Kaffy przez opustoszałe ziemie, częściowo kontrolowane przez Tatarów — nie wydawał się całkowicie bezpieczny⁴. Francuz Guillebert

³ M. Hroch, *Die Rolle des zentraleuropäischen Handels im Ausgleich der Handelsbilanz zwischen Ost- und Westeuropa 1550–1660*, [w:] *Der Außenhandel Ostmitteleuropas: Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*, red. I. Bog, Köln–Wien–Böhlau 1971, s. 12–13.

⁴ M. S. Hruszew'skyj, *Istorijsa Ukrainy–Rusi*, Kyiw 1995, t. VI: *XIV–XVII ww. Żytnie ekonomiczne*, s. 6, 15, 58; M. F. Kotlj ar, *Halyc'ka Rus' druhoji połowyny XIV — perszoji czwertii XV st.*, Kyjiw 1968, s. 139; E. M. Podhradska ja, *Torgowyje swjazi Mołdawii so Lwowom w XVI–XVII wiekach*, Kiszyniew 1968, passim; N. I org a, *Negoțul și meșteguriule în trecutul românesc*, t. III: *din istoria Romnilor în chipuri și icoane*, București 1906, s. 87; K. Z a c h, *Moldau. Lexikon des Mittelalters*, t. VI: *L–M*, München–Zürich 2000, s. 722–724.

de Lannoy w podróży z 1421 r. przez tzw. „nadmołdawską Wołoszczyznę” widział ogromne pustki od Chocimia do Białogrodu⁵. Ambasador wenecki Contarini pisał, że „kupcy, złączywszy karawany, jechali do Kaffy, ale często byli jak owce brani do niewoli przez Tatarów”.

Od końca XIV w. (1384) nowy szlak handlowy, znany jako „mołdawski” (*via valachica*), ponieważ był kontrolowany przez Mołdawię⁶, był dobrą alternatywą dla szlaku tatarskiego. Nowa droga prowadziła z Krakowa przez Lwów, który w 1400 r. otrzymał od Władysława Jagiełły wyłączne prawo handlu z Mołdawią, przez Bóbrkę, Rohatyn, Halicz, Kołomyję, Czerniowce (lub Chocim) i Seret do Suczawy, od 1391 r. stolicy Mołdawii. W państwie tym szlak z Suczawy do Krakowa i Gdańska został nazwany lwowskim szlakiem handlowym. Ważną odnogą drogi był szlak kamieniecki, który przechodził przez Bojany na Chocim — Kamieniec Podolski — Bar i Kijów⁷. Lwowski szlak handlowy szedł z Suczawy przez Jassy do Białogrodu, który w 1368 r. znajdował się pod kontrolą Genuńczyków, lub przez północno-zachodnie wybrzeże Morza Czarnego, które znalazło się w rękach mołdawskich w latach dziewięćdziesiątych XIV w., do portów Morza Czarnego (Kaffy⁸) i dalej — na południe i wschód do Indii, względnie z Białogrodu i Kilii (przy ujściu Dunaju) drogą lądową do Konstantynopola⁹. Wejście w posiadanie portów: Białogrodu (między 1399 a 1420 r.) i Kilii (między ok. 1412 i 1426 r.) pomogło Mołdawii kontrolować ważne łącze europejskich szlaków handlowych. Z bezpiecznym wyjściem na Morze Czarne przez Białogród i z ogólnym bezpieczeństwem szlaków handlowych Mołdavia stała się jednym z filarów handlu tranzytowego między Wschodem a Zachodem¹⁰. Sytuacja geopolityczna przyniosła Gospodarstwu pewien dobrobyt gospodarczy oraz kulturalny, ale i problemy¹¹.

⁵ Vide I. Nistor, *Alexandru-cel-Bun (cu ocaziunea aniversării de 500 ani dela moartea lui)*, Cernaui 1932, s. 41.

⁶ N. Iorga, op. cit., s. 91–95; P. Panaitescu, *La route commerciale de Bologne à la Mer Noire au Moyen Age*, „Revista Istorică Română” 1933, t. III, nr 2–3, s. 172–173; *Istoriya Moldavii*, t. I: *S drewnich wremien do Wielikoj Oktjabrskoj Socjalisticzeskoj Riewoluciji*, red. A. D. Udalcow, L. W. Czerepnin, Kiszyniew 1951, s. 118; M. F. Kotljar, op. cit., s. 140.

⁷ I. Nistor, op. cit., s. 41.

⁸ G. Pistarino, *Genova e i Genovesi nel Mar Nero (XII–XV s.)* [w:] *Bulgaria Pontica. Medii Aevi: Deuxième symposium international Nessebre, 26–30 mai 1982*, Sofia, 1988, s. 27–85; M. Ballard, *Gènes dans l’histoire économique de la Mer Noire (XIIe–Xve s.)* [w:] *Bulgaria Pontica. Medii Aevi*, s. 86–127.

⁹ M. F. Kotljar, op. cit., s. 140–141; L. Polewoj, *Zarozhdenie dienieznego chozjajstwa Moldawskiego feodalnogo gosudarstwa (XIV w.)*, [w:] *Woprosy ekonomiceskoj istoriji Moldavii epochi feodalizma i kapitalizma*, Kiszyniew 1972, s. 27.

¹⁰ P. Byrnia, *Iz istorii moldawskiego Bielgoroda — Czetatija Albe*, [w:] *Akkermanskije drewnosti*, Bielgorod Dniestrowskij 1997, s. 117; E. Podhradska ja, op. cit., s. 70.

¹¹ M. Zach, op. cit., s. 723.

1.2. PODSTAWOWE KIERUNKI HANDLU (WEDŁUG UMÓW HANDLOWYCH)

Dzięki dogodnej lokalizacji Mołdawia, która była łącznikiem między południowym wschodem a północnym zachodem Europy, miała kilka głównych obszarów handlowych: a) w kierunku południowo-wschodnim — do kolonii geneueńskich w północnej części wybrzeża Morza Czarnego; b) w kierunku północno-zachodnim — do Lwowa i dalej w głąb Polski. Również na zachodzie księstwo aktywnie handlowało z Siedmiogrodem.

Pomyślnie włączenie nowo powstałego księstwa do systemu handlu międzynarodowego zapewniło Mołdawii (poprzez podatki i niezależność handlową) mnóstwo monet i srebra w obiegu, z których znaczną liczbę (3 tys. rubli = 538,5 kg srebra¹²) gospodar mołdawski Piotr Muszat był w stanie pożyczyć w 1388 r. królowi polskiemu Władysławowi Jagielle¹³. Można jednak przeczytać między wierszami ówczesnych dokumentów, że pojawienie się dużej ilości urzędów celnych w Mołdawii wywołało narzekania ze strony międzynarodowych handlowców i przedsiębiorców. Dlatego „rajcy lwowskiego miasta” (Lwowa, który miał wyłączne prawo na handel z Mołdawią) wysłali poselstwo (Kulikowskiego, Niklusa Rusa i innych) do Suczawy w celu uzgodnienia stawek celnych w określonych miejscach, a także obniżenia tych opłat. W trakcie negocjacji gospodar Aleksander Dobry poszedł im na rękę i obniżył stawki celne. Zostało to wpisane do podstawowego dokumentu z 8 października 1408, znanego jako „Ustawictwo”¹⁴, stabilizują-

¹² G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu [i in.] *Monede și banknote românești*, București 1977, s. 43; C. C. Kiriișescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, t. I, cz. 1: *Precursorii sistemului bănesc al leului*, cz. 2: *Crearea sistemului bănesc al leului și funcționarea lui în perioada capitalismului premonopolist*, București 1964, s. 86.

¹³ *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, wyd. M. Costachescu, t. II: *1438–1456, Iași 1932* [dalej: C DM], nr 164, s.603: *g (3000) tisjacz rubli friazskiego serebra, tiem wiesom szto jesli poczali dawati ot Łucki, a dodali jesli ou Soczawie ousjeh*. Gdyby jeden rubel ważył tyle co jedna mołdawska grzywna (180 g), to 3 tys. rubli stanowiłoby równowartość 540 kg srebra. Jednak przez ponad 20 lat król polski Władysław Jagiełło nie zwrócił tysiąca rubli *friaskiego srebra* długu i przekazał w 1411 r. w zastaw Śniatyn, Kołomyję i całe Pokucie. Miał problemy z *friaskim srebrem*, za które proponował „litewskie ruble lub roztopione srebro, lub grosze” (vide C DM, t. II, nr 177, 2, s. 640: *za odinu misjaczu rublew frijazskiego sierebra — Pak li nie budiet frijazskiego iserebra a my litowskije rubli damy a lubo litoje sierebro. Pak li nie budiet litogo sierebra, a my zaplatimy groszmi, po czem friazskoje srebro idiet*).

¹⁴ „Ustawictwo” badali: M. Hruszew’skij, op. cit., s. 16, 58; M. F. Kotljarski, op. cit., s. 139n; E. M. Podhradska ja, op. cit., s. 43; P. P. Byrnia, *Iz istorii moldawskiego Bielgoroda — Czetatija Albe*, [w:] *Akkermanskije drewnosti. Sb. naucz.–popul. st.*, Bielgorod–Dniestrowskij 1997, s. 117; N. Iorga, op. cit.; I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI. Jhd.*, Gotha 1911, XIX, s. 240; idem, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts*, Czernowitz 1912; A. V. Boldur, *Ștefan cel Mare: Voievod al Moldovei: Studiu de istorie sociala și politica*, Madrid 1970; I. Woznyj, *Istoryko–kulturnyj rozwytok naselenija miżriczczia*

cego handel i ograniczającego liczbę urzędów celnych. Pomyślnemu rozwiązaniu zaległych problemów sprzyjała sytuacja polityczna: w 1407 r. Aleksander złożył hołd królowi polskiemu we Lwowie i prawdopodobnie zgodził się na przyjęcie przywilejów handlowych. Późniejsze dokumenty, z lat 1434–1463, są w zasadzie powtórzeniem przywileju z 1408 r.

Jak świadczą badania tekstu „Ustawictwa”, w 1408 r. w Mołdawii zostało piętnaście urzędów celnych znajdujących się w powiatach, przez które przechodziły szlaki handlowe. Były to: Suczawa (stolica, wspomniana w dokumencie 19 razy), Jassy, Białogród (droga do Kaffy), Tiahianiakacz, Berład (do Braiły i na Wołoszczyznę), Bakow (do Besarabii i Muntenii), Bania (do Bystrzycy i na Węgry), Roman, Niamc, Mołdawica (na Węgry), Totrusz (do Klużu), Seret i Czerniowce (wspomniane sześć razy, w kierunku Polski i Lwowa, które zostały wymienione pięć razy), a także Dorohun i Chocim (droga do Kamieńca Podolskiego). Oznacza to, że handel (głównie tranzytowy) był regularnie prowadzony z Genueńczykami (Kaffa i Białogród)¹⁵, Wołoszczyzną, Siedmiogrodem¹⁶, Polską i Litwą¹⁷.

Ponadto w XV w. na terenie całej Mołdawii zbudowano i naprawiono drogi i mosty (lub przeprawy promowe); zapewniano też ochronę wojskową karawan, za którą kupcy płacili 12 groszy od wozu. Badanie przywilejów gospodarczych pokazuje, że w XV w. gospodarowie mołdawscy preferowali w północnej części szlaku Lwów (cztery przywileje z 1408, 1434, 1456, 1460 r. i dwa dyplomy z lat 1456, 1499).

1.3. KIERUNKI: LWOWSKI I POŁUDNIOWY

Tranzyt szlakiem mołdawskim przechodził do Lwowa, w którym istniała rozwinięta własna wytwórczość (23 specjalności rzemieślnicze) i który utrzymy-

Wierchn'ogo Siretu ta Serednioho Dnistra, cz. 2: *Materialna i duchowna kultura ta socialno-istorycznyj rozwytyk*, Kyjiw–Czerniwc 2009, s. 304–324; O. Gadyńko, O. Masan, *Polsko-mołdawski torhowniwni widnosyny w 70-ch — 90-ch rr. XIV s.*, [w:] *Materiały studentskoji naukowej konferencji 14–15 trawnia 2003 r.*, t. II: *Humanitarni nauky*, Czerniwc 2003, s. 44–45; O. D. Oguj, *Moldawskij torhownyj szlach dlia XIV–XVI st.* [w:] „Naukowyj wisnyk Czerniweckoho uniwersitetu”, nr 376–377: *Istorija. Politiczni nauky. Miżnarodni widnosyny*, Czerniwc 2008, s. 56–61; M. Czuczko, W. Griaban, „A Czerniowcy, wozy nie striasty, ale kupiec dast' swoju wiru...”: *Czerniwecka mytnicja mołdawskoj doby w konteksti tranzitnoj torhiwli XV — ostann'oj czwerti XVIII st.* [w:] *Wydatni naukowci Czerniweckoho uniwersitetu*. R. F. Kaindl. *Materiały V Miżnarodnoj naukowej konferencji „Kajndliwski czytania”*, Czerniwc 16–17 trawnia 2008 r., cz. 1, Czerniwc 2008, s. 169–171n.

¹⁵ V. Hrochova, *Le commerce des Genoïs à Caffa avec celui des régions russes et polonaise aux XIIIe–XVe s.* [w:] *Bulgaria Pontica. Medii Aevi: Deuxième symposium international Nessebre, 26–30 mai 1982*, Sofia 1988, s. 267–279; M. Małowist, *Kaffa, kolonia genueńska na Krymie i problem wschodni w latach 1453–1475*, Warszawa, 1947, s. 367.

¹⁶ R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV–XVI)*, București 1965, s. 308.

¹⁷ J. Rutkowski, *Ekonomiczeskaja istorija Polshi*, Moskwa 1958, s. 320.

wał w XIV–XV w. rozległe i stabilne stosunki handlowe nie tylko z Krzyżakami, Moskwą i Europą Zachodnią, lecz również z włoskimi koloniami nad Morzem Czarnym i na Krymie, a także Armenią i Persją. Według zachowanych dokumentów¹⁸, w 1372 r. Ludwik Węgierski zezwolił kupcom i mieszkańcom Rusi na handel w Królestwie Polskim i na Węgrzech. W rezultacie wzrosły możliwości Lwowa jako centrum handlowego. 7 listopada 1378 Władysław Opolczyk nadał miastu wójtostwo na prawie magdeburskim, po czym Lwów otrzymał od króla (1379) i chana (1380) prawo do eksportu towarów na tereny zajęte przez Tatarów, co oznaczało monopol na handel przez Mołdawię.

Przez Lwów, który posiadał prawo składu, w różnych kierunkach wysyłano niemieckie tkaniny wełniane i lniane, bursztyn, metale (złoto, srebro, miedź, żelazo), włoski jedwab, indygo, polską sól i cynę, różnorodny „kram” oraz towary orientalne, m.in. przyprawy¹⁹. Handel był szczególnie intensywny w kierunku południowym, gdyż Mołdawianie i Siedmiogrodzianie, podobnie jak mieszkańcy Lwowa, udzielali mu pewnych ulg.

Handel szlakiem mołdawskim wzmocnił się po wybudowaniu wałów obronnych w Białogrodzie (1399). Dla Tatarów, dostawców niewolników i koni, organizowano targi nie tylko w tym mieście²⁰, lecz także w Łapusznej, Tehini i Kiliu²¹. Tatarzy, jako muzułmanie, wśród innych towarów, kupowali owce. W „Ustawictwie” z 1408 r., które zostało również potwierdzone innymi przywilejami, cło za sto owiec „w kierunku Tatarów” wynosiło 60 groszy w Suczawie i po 30 groszy w Jassach i Tehini, a za dziesięć owiec do Lwowa — tylko jeden grosz²², tj. dziesięć razy taniej (10 groszy za sto owiec).

Handel Mołdawii rozwijał się również w kierunku południowym. Z aktywnym udziałem Genui był on skierowany do Kaffy i Konstantynopola. W latach 1380–1390 handel ten (głównie niewolnikami i zbożem) dawał znaczny zysk²³, tak więc

¹⁸ Centralnyj derżawnyj istorycznyj archiw u Lwowi (CDIAL), fond 131, op. 1, spr. 7, s. 1; fond 131, spr. 421, inw. Wag. 13a; AGZ, t. III, nr 30.

¹⁹ J. P t a ś n i k, *Kultura włoska wieków średnich w Polsce*, Warszawa 1922, s. 73–75.

²⁰ Białogród został ważnym punktem handlowym i dla Polaków. W *Descriptio veteris et novae Poloniae* (1585) S. Sarnickiego (cyt za: D. D. W i r s' k y j, *Okolycja Renesansu: riczpospolitska istoriografija Ukrainy (XVI–seredyna XVII st.)*, Kyjiw 2007, cz. 2: *Dodatky*, s. 17–42): „w dawnym Białogrodzie była niegdyś osada targowa i przyjazny był B. dla naszych (handlowych) osób. W czasie Kazimierza [IV] do Cypru stałe były przesyłane statki [łodzi], załadowane dość ziarnem podolskim” — *O Fuit Bialogradum celebre emporium et nostris obviu hominibus. temporib Nam. Cazimiri Cyprum usque demeabant navy onerarias tritico odolico plenas*”.

²¹ A. V. B o l d u r, *Ştefan cel Mare: Voevod al Moldovei. Studiu de istorie sociala și politica*, Madrid 1970, s. 99.

²² *Przywilei mista Lwowa (XIV–XVIII st.)*, wyd. M. K a p r a l, Lwiv 1998 [dalej: PmL], t. I, nr 2 (210), s. 519–521.

²³ O. D. O g u j, *Istorija obihu hroszowych odynyc' ta jich najmenuwania na Bukowyni. Moldaws'kyj period*, t. I: 1370–1475, Czerniwc 2009, s. 65–66; A. I. G o n ța, *Urkundliche Aufschlüsse über die*

hospodar Piotr Muszat mógł pożyczyć w 1388 r. Władysławowi Jagielle wspomnianą kwotę — 3 tys. rubli srebrnych (538,5 kg srebra)²⁴.

Po podboju Białogrodu handel mołdawski biegł także szlakami morskimi. Przeszedł on dwa główne etapy: przed 1453 r. dominował handel z Genueńczykami z Kaffy²⁵ i Konstantynopola (Pery), potem wymiana z Turcją²⁶ i Stambułem. Zgodnie z dokumentami z lat 1430–1450, handel Mołdawii z Kaffą był szczególnie aktywny w latach pięćdziesiątych XV w. W czasach panowania Piotra Arona, mimo wojny z lat 1433–1450, roczny dochód mołdawskiego skarbu osiągnął 50 tys. dukatów (Hospodarstwo liczyło wówczas 180 tys. mieszkańców)²⁷.

Zyski władz mołdawskich wzrosły później, po wyprawach Stefana III na granicę wołoską. Ten wojowniczy gospodarz przepędził wołoskich rywali handlowych burząc Braile i Floć oraz odzyskał Kilię i Białogrod²⁸. Według Nicolae Iorgi, Mołdawia Stefana III była jednym płucem (drugim była Kaffa) handlu pontyjskiego, którego duszą i sercem był Konstantynopol, a kręgosłupem Anatolia i Bałkany. Zaangażowanie Mołdawii w handel międzynarodowy szlakiem lwowskim z jednej strony przyczyniło się do wzmocnienia jej gospodarki, z drugiej jednak uzależniło ekonomicznie od Imperium Osmańskiego. Mołdawia poprzez porty (które służyły do transportowania towarów do i z Turcji) była pierwszym partnerem gospodarczym, a później — w czasie wojen — także rywalem Osmanów. Zależność pontyjskich portów handlowych od Hospodarstwa skłoniła sułtana Bajezida I (1481–1512) do zajęcia ich. Utrata tych portów przez Mołdawię w 1484 r. i zmniejszenie obrotów szlaku mołdawskiego zniszczyły gospodarczo Hospodarstwo; były też przyczyną strat poniesionych przez bogatych kupców lwowskich. W rezultacie Lwów uzyskał od króla obniżenie podatków, *postquam favente Domino Capha, Kylia et Bialogrod ad dicionem et potestatem Christianam redierent*²⁹. Mimo to Konstantynopol, już w rękach osmańskich, wkrótce został ważnym partnerem handlowym Hospodarstwa.

Münzen und Zahlungsmittel der Moldau im Handelsverkehr mit ihren Nachbarländern im 14. und 15. Jahrhundert, „Südost Forschungen”, t. XXVII, 1968, s. 56.

²⁴ O. D. O g u j, *Istorija obihu*, s. 120.

²⁵ Vide M. Ma ł o w i s t, op. cit.

²⁶ Vide G. I n a l d c z i k, *Osmanska imperija: klasiczna doba, 1300–1600*, przekł. z angielskiego O. G a l e n k a, „Kritika”, 1998, s. 287; S. F a r o q u i, *Der ottomanische Herrschaftsbereich 1350–1650*, [w:] *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, t. III, Stuttgart 1986, s. 1246–1284; S. F a r o q u i, *Geschichte des osmanischen Reiches*, München 2000, s. 324.

²⁷ O. D. O g u j, *Istorija obihu*, s. 66.

²⁸ W 1534 r. roczny dochód skarbu ottomańskiego wyniósł 5 mln dukatów: H. I n a l c i k, op. cit., s. 54–60. W tym dzierżawa Białogrodu–Akermanu wyniosła w 1573 r. 1 633 333 asprów i 1 716 666 asprów w roku 1580, a arenda Kili i dawała do skarbu w latach 1577–1583 po 2 075 tys. asprów rocznie (według: B. M u r g e s c u, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XV-lea*, București 1996, s. 248–249).

²⁹ AGZ, t. I, s. 109; t. IX, s. 152–153.

1.4. PODSTAWOWE GRUPY TOWARÓW

Analiza listów i przywilejów Aleksandra z 8 października 1408, Stefana z 18 marca 1434, Piotra III Arona z 29 czerwca 1456 i Stefana III z lat 1460 i 1463³⁰, na które badacze zwrócili szczególną uwagę³¹, pozwala na sformułowanie interesujących wniosków. W umowach handlowych brak jest przedmiotów handlu wewnętrznego (żywności i wina mołdawskiego: huskiego, kotnarskiego, tyheckiego, a także wódek: rakii i cholerki), co oznaczało koncentrację na handlu zagranicznym.

Podstawową grupą towarów przewożonych ze Lwowa na ziemię Gospodarstwa zawsze były tkaniny. Już w 1382 r. zarejestrowano najstarszą transakcję tekstyliami między Lwowem a Mołdawią³². Drugą ważną grupą towarów „ruskich” dla Mołdawii był tzw. „kram”: spodnie, pasy, czapki (1408), sierpy, noże, kosy (od 1460 r.), sierpy „cynowe”, miecze jednosieczne (kordy) oraz zwykłe, przedmioty cynowe (miski, dzbany), „żelazo pługowe” (rataje). Natomiast przez Mołdawię do Lwowa przywożono luksusowe „towary tatarskie” lub „zamorskie”: jedwab, adamaszek i tebenkę — gruby jedwab do tapicerki siodeł; dalej przyprawy: pieprz, imbir, tymianek, kminek lub kadzidło, wreszcie „grecki kwas” (cytryny).

Z Mołdawii w kierunku południowym, zgodnie z dokumentami geneueńskiego Banku św. Jerzego z lat 1457–1475, eksportowano inne towary. Włochy i Kaffa (wraz ze stepami północnego wybrzeża Morza Czarnego) potrzebowały zboża, dostarczanego z Mołdawii szlakami morskimi i lądowymi po przystępnych cenach. Zgodnie z danymi geneueńskiego Officium Gazariae z 1455 r., z Monakastro (Białogród) i Likostomo (Kilia) otrzymywano partię ziarna za 0,7 weneckiego dukata: *valet w ipsis locis asperi L w LV la berbenitia et per plusvalerunt*³³. To ziarno eksportowano przynajmniej od początku XV w. z Rusi Czerwonej i Podola, które były bardzo zainteresowane funkcjonowaniem portu w Białogrodzie³⁴.

Nie mniej ważnym towarem dla Kaffy (później także Konstantynopola) byli niewolnicy ruscy i tatarscy, których dostarczano również z Mołdawii (głównie przez Białogród). Wywożono ich na galerach po 30 lub 60 osób (do 2 tys. ludzi w ciągu roku), w cenie od 30 do 150 dukatów za osobę, do Europy i Afryki Północnej³⁵. Ceny na nich wzrosły w Europie Zachodniej tylko przez 70 lat prawie trzykrotnie: cena Rusinek sprzedawanych do Mediolanu w 1367 r. wynosiła

³⁰ CDIAL, f.131, spr.160, inv.Vah . 218/178, 7 / 215, s. 529–531; spr.180, inv. Vah. 201/250.

³¹ Cf. M. Hruszew'skyj, op. cit., s. 59–61; O. Hadynko, O. Masan, op. cit., s. 67–71; O. D. Oguy, *Istoriya obihu*, s. 67–84; E. Podhradska ja, op. cit.; N. I orga, op. cit., s. 103–107.

³² E. Podhradska ja, op. cit., s. 145.

³³ Za: E. Oberländer-Târnoveanu, *Componenta pontică în circulația monetară moldoenească din vremea lui Ștefan cel Mare*, „Revista muzeelor”, t. III, 2004, nr 3, s. 79.

³⁴ I. Czamańska, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*. Poznań 1996, s. 112.

³⁵ Według: M. Hruszew'skyj, op. cit., s. 21.

23–40 dukatów, a w 1429 r. do Wenecji — już 87 dukatów³⁶. Sporadycznie zdarzał się także inny towar. Florentczycy z Pery tylko w 1478 r. kupili w Mołdawii 3 tys. wygarbowanych skór „za ogromną kwotę 2 tys. dukatów”³⁷. Ustalenie wielkości produkcji tego towaru powinno stać się przedmiotem dalszych poszukiwań w archiwach Genui i innych miast włoskich.

2. HANDEL ORAZ CECHY OBIEGU MONETARNEGO W XVI W.

2.1. ZMIANA AKCENTÓW HANDLOWYCH

Koniec XV — początek XVI w. przyniósł, jak wiemy, ogromne zmiany w życiu gospodarczym Europy, w tym Mołdawii. **Wielkie odkrycia geograficzne, powstanie nowych szlaków handlowych i upadek starych, a także szybki rozwój nowych ośrodków handlu i nowych sposobów rynkowej produkcji towarów w Europie Zachodniej — wszystko to miało wpływ na Europę Środkowo-Wschodnią**³⁸. W latach 1550–1570 wznowiono handel przyprawami przez Morze Czarne oraz zaktywizowano zakupy zbóż. Dawny handel kolonialny, przechodzący szlakiem mołdawskim z Konstantynopola i innych ośrodków Południowego Wschodu do Europy, **ustąpił w XVI w. możliwościom Lizbony. To Portugalia zaczęła zaopatrywać Europę w przyprawy drogą morską z Indii do Hamburga i Gdańska, pomyślnie przeciwstawiając się Wenecji, która konkurowała z nią do lat trzydziestych XVII w.** Na gospodarce Mołdawii szczególnie negatywnie odbiło się zdobycie przez Turków Kaffi (1475) oraz utrata Kili i Białogrodu (1484)³⁹. Doprowadziło to do katastrofalnego zmniejszenia obrotu towarów przewożonych tranzytem przez ziemie Gospodarstwa.

Na **początku XVI w. szlak mołdawski uzyskał jednak szansę na wzrost wymiany**, ponieważ od połowy XV stulecia nastąpiła zmiana w sposobie odżywiania się Europy, spustoszonej wcześniej przez „czarną śmierć”⁴⁰. **Zmiana ta polega-**

³⁶ I. N i s t o r, op.cit., s. 75.

³⁷ Za: A. I. G o n ę a, *Urkundliche Aufschlüsse über die Münzen und Zahlungsmittel der Moldau im Handelsverkehr mit ihren Nachbarnländern im 14. und 15. Jahrhundert*, „Südost Forschungen”, t. XXVII, 1968, s. 62.

³⁸ M. B o g u c k a, *Die Bedeutung des Ostseehandels für die Außenhandelsbilanz Polens in der ersten Hälfte des 17. Jh.*, [w:] *Der Außenhandel Ostmitteleuropas: Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*, red. I. B o g, Köln–Wien 1971, s. 48.

³⁹ Utrata przez Mołdawię portów oraz zmniejszenie obiegu towarów jej szlakami doprowadziła do bankructwa wielu bogatych kupców lwowskich, w wyniku czego Lwów otrzymał od króla obniżenie stawek podatkowych dopóki „nie wróca do chrześcijan Kaffa, Kilia, Białogrod”, AGZ, t. I, s. 109; t. IX, nr 111, s. 152–153.

⁴⁰ Ludność Europy licząca przed 1350 r. 69 mln ludzi, w wyniku dżumy z lat 1343–1350 zmniejszyła się o 25% i liczyła 100 lat później — w 1459 r. — tylko 55 mln osób: F. B r o d e l [F. B r a u d e l], *Materialna cywilizacja, ekonomika, kapitalizm XV–XVII st.*, t. I: *Struktura powsjakiennosti*, Kyiw 1996, s. 26.

ła na **znacznym zwiększeniu spożycia mięsa na początku XV w., co doprowadziło do zmniejszenia ilości zachorowań**. W rezultacie w Europie Środkowej, Zachodniej i Północnej gwałtownie wzrosło zapotrzebowanie na mięso, które stało się towarem deficytowym. W tych warunkach tania żywność na wewnętrznym rynku Mołdawii wywołała zainteresowanie za granicą. Dzięki aktywnemu udziałowi kapitału południowoniemieckiego (przed kryzysem 1557 r.) nasilił się handel Zachodu z Europą Wschodnią, szczególnie z Węgrami i Mołdawią, w których znajdowały się ogromne pastwiska. Ze wschodnich obrzeży Europy (Węgier, Mołdawii, ale także Polski), **do których potężnym strumieniem złota i srebra napłynął kapitał południowoniemiecki, zaczął się import bydła do rzeźni zachodnich**⁴¹. Ten handel, mimo wojen toczonych przez Mołdawię w latach 1529–1538, był bardzo intensywny w trzeciej dekadzie XVI w., zaś apogeum osiągnął pod koniec tego stulecia.

2.2. HANDEL I CŁA

Ponieważ zagraniczny handel Bukowiny, będącej częścią Mołdawii, odbywał się w kierunku północnym — do Lwowa, przeprowadzimy jego szczegółową analizę. Mimo utraty **portów przez Mołdawię w 1484 r., wymiana ta stała się ważną częścią polsko-tureckich kontaktów gospodarczych**. Według obliczeń Dariusza Kołodziejczyka, handel ten, przechodzący przez Mołdawię, osiągnął w połowie XVI w. obroty ok. 200 tys. złotych, przy czym polski deficyt wynosił 60 tys. Z tej ostatniej kwoty przynajmniej 20 tys. zł (w tym związanych z cłami i opłatami za ochronę karawan) przypadało na Mołdawię⁴².

Chociaż przywileje⁴³ Piotra III Arona oraz Stefana III zapewniały polskim kupcom, po opłaceniu cła, wolny handel, istniały pewne problemy. Część z nich rozwiązał Stefan III **odebrawszy bojarom prawo do nakładania cła najpierw na dużych, a następnie na małych drogach, przez co zmniejszył liczbę poborów i w rezultacie ceny towarów**. Władca ten wprowadził też ochronę kupców mołdawskich, w tym Ormian i Żydów⁴⁴. Gospodar rozkazał także konfiskować towary kupcom

⁴¹ I. Bog, *Vorwort*, [w:] *Der Außenhandel Ostmitteleuropas*, s. III, IX–X.

⁴² Wg B. Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XV-lea*, București 1996, s. 245.

⁴³ Od 1457 do 1504 r. kancelaria mołdawska wydała 24 przywileje handlowe oraz listy gwarancyjne, w tym 12 dla lwowian oraz 12 dla braszowian.

⁴⁴ Żydzi oddzielili się jako handlowcy za czasów Stefana III, który mianował *wisternikiem* (skarbnikiem państwa) jasskiego Żyda Izaaka ben-Benamina Szora. Za czasów rządów Piotra Raresza (1527–1544) ich sytuacja gwałtownie się pogorszyła. Dla ograniczenia znaczenia handlowego tej grupy etniczno-wyznaniowej gospodar ten przeprowadził konfiskatę towarów u kupców-Żydów, poddał ich ciężkim karom pieniężnym, zakazał im wyjazdu na Bukowinę (dzięki czemu handel bukowiński ponownie znalazł się w rękach Ormian), a także potwierdził szczególne przywileje dla lwowskich kupców prawosławnych.

zagranicznym w drodze retorsji, gdy odbierano towary jego poddanym w innych państwach⁴⁵.

W XVI–XVII w. **Hospodarstwo zachowało zainteresowanie wymianą handlową z Rzeczpospolitą, o czym świadczą odpowiednie umowy mołdawsko-polskie**, w których zachowano dawne cła. 7 lutego 1510 gospodar Bogdan potwierdził polskim kupcom prawo do prowadzenia wolnego handlu w Mołdawii, „zapłaciwszy swoje prawe cło według starej ustawy i według starego układu”⁴⁶. W 1523 r. Stefan IV zachował dawne cła oraz zezwolił lwowianom handlować „według tego listu prawidłowego który mamy od naszych przodków”, czyli **po okazaniu odpowiedniego dokumentu wystawionego przez niego lub jego poprzedników**⁴⁷. W październiku 1569 r. gospodar Bogdan Lăpușeanu nadał kupcom lwowskim (na 40 lat!) **prawo do prowadzenia wolnego handlu, wymagając od nich „cło po staremu dawać”**⁴⁸. W 1579 r. **Piotr Kulawy, informując o jarmarku w Szypińcach, obiecał zwolnić od cła bydło kupców lwowskich i innych**⁴⁹. Dokumenty te świadczą o popieraniu przez Mołdawię interesów handlowych Lwowa.

2.3. LWÓW I MOŁDAWIA: PROBLEM HANDLU

Lwów wyróżniał się **aktywnym bilansem handlowym dzięki eksportowi pieniędzy oraz kruszców na wschód przez Mołdawię**⁵⁰. W związku z tym po stronie polskiej, na drodze ze Lwowa do Śniatynia, pojawiło się mnóstwo punktów celnych, które wynajmowali różnorodni urzędnicy. W 1509 r. polski król Zygmunt I Stary **rozwiązywał konflikt między wójtem Janem Sienieńskim, arendarzem Kołomyi i Śniatynia, a rajcami Lwowa, którzy uważali, że nie są zobowiązani do płacenia cła**, a w roku 1521 zmniejszono liczbę punktów celnych (Tłumacz, Tyśmienica, Grodziska, Wasiuczyn, Buczacz, Kamieniec Podolski, Jazłowiec, Kuropatyn, Dunajew i in.), **które niczym grzyby po deszczu pojawiały się na drodze ze Lwowa na Wołoszczyznę**⁵¹. Kołomyjski wójt–arendarz Jan brał wówczas od wozu bez ładunku po pół grosza, a od wozu suszonej ryby po 7,5 groszy. Następnie arendarzem został Otto z Chodczy, wojewoda krakowski i ruski, starosta lwowski, halicki, kołomyjski, śniatyński i lubaczowski, który obłożył cłem nie tylko kupców

⁴⁵ A. Kogan, *Wojku, syn Tubora: Chronika wremien Sztefana III Wielikogo, gospodarja Zemli Moldawskoj*, Roman–Kiszyniew 1990, s. 213. E. M. Podhradskaja, *Ekonomiczeskije swjazi Moldowy so stranami Centralnoj i wostocznoj Jewropy w XVI–XVII ww.*, Kiszyniew 1991, s. 56.

⁴⁶ C DM, s. 474.

⁴⁷ M. Costachescu, *Documente moldovenesti dela Ștefanita voevod (1517–1527)*, Iași 1943 [C DMS], s. 559.

⁴⁸ (H. 1,1) E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romanilor*, t. I, Supl.1: 1518–1780, București 1886, s. 266.

⁴⁹ CDIAL, fond 52, opys 3, kn. 522, fasz.281, spr.132, s. 1.

⁵⁰ M. Hroch, op. cit., s. 22–23.

⁵¹ CDIAL, f. 131, spr. 294, inwentarz Wagilewicza 391/325; ibidem, f. 131, spr. 335, inw. Wag. 427/360.

mołdawskich, lecz również lwowskich. Dopiero we wrześniu 1537 r. Kołomyja stała się własnością królewską i wtedy kupców ze Lwowa zwolniono w tym mieście od cła⁵².

Nadmiar punktów celnych doprowadził do tego, że rozważni kupcy zaczęli omijać Lwów. W kwietniu 1527 r. Zygmunt Stary nakazał przejeżdżać przez Kamieniec Podolski (pod groźbą konfiskaty towarów) kupcom z Turcji i Wołoszczyzny jadącym na Litwę i do Moskwy oraz kupcom moskiewskim i litewskim przejeżdżającym na Wołoszczyznę i do Turcji⁵³. W ten sposób kupcy zostali zmuszeni do powrotu do starej marszruty.

W celu rozwiązania problemów została również nawiązana współpraca przygraniczna. Zgodnie z umowami między królem Polski a hospodarem Mołdawii z 1 kwietnia 1457, 11–12 lipca 1499, 17 października 1517, 7 sierpnia 1519, 12 maja 1527 oraz z lat 1538 i 1546 został przewidziany mechanizm rozwiązywania tak problemów przygranicznych, jak sporów prywatno–prawnych (w tym w sprawach handlowych). Kluczowa była umowa z kwietnia 1499 r., która częściowo powtarzała postulaty z roku 1457. Dla ułatwienia handlu w 1510 r. zorganizowano połączenie promowe w Perebykowcach. W następnych umowach polsko–mołdawskich z lat 1539 i 1546 potwierdzono rozwiązywanie sporów „zgodnie ze starymi traktatami”⁵⁴.

2.4. NAJWAŻNIEJSZE JARMARKI MOŁDAWII I BUKOWINY

Dzięki społecznemu podziałowi pracy Mołdawia przeszła od wymiany tranzytowej końca XIV–początku XV w. do handlu własnymi produktami⁵⁵. Handel bydłem, suszonymi rybami, oraz artykułami rolnymi i pszczelarskimi stał się podstawą dochodów gospodarów. Mimo to doznał on pewnych zakłóceń spowodowanych przez władców. Na przykład w 1551 r. został zakłócony przez Stefana VI Raresza (1551–1552), natomiast polityka handlowa Aleksandra Lăpușneanu (1552–1561; 1564–1568) wspierała jego odrodzenie. W 1565 r. hospodar ten zakazał jednak swoim kupcom jeżdżenia na jarmarki halickie i podolskie, po czym granice znów otworzył⁵⁶.

Targi organizowane w Mołdawii cechowała specjalizacja towarowa i terytorialna. Jarmarki w Trotuszy oraz Adzudi obejmowały przede wszystkim wymianę z Siedmiogrodem; w Łapusznej i Tehini — z Tatarami⁵⁷. Ważne jarmarki specjalo-

⁵² Ibidem, f.131, spr. 398, inw. Wag. 478/407.

⁵³ Ibidem, f.131, spr. 350, inw. Wag. 441/373.

⁵⁴ B. M. Bodnariuk, O. M. Masan, *Szypińska ziemia u międzynarodowych uгодach końca XIV — perszoj połowyny XV st.*, [w:] *Pytannija istoriji Ukrainy. Zb. nauk. st.*, t. IV, Czerniwczi 2000, s. 113–116.

⁵⁵ Vide: E. M. Podhradska ja, *Torgowije swjazi*, s. 78–179.

⁵⁶ M. Hruszew'skyj, op. cit., s. 90.

⁵⁷ A. V. Boldur, *Ștefan cel Mare: Voevod al Moldovei: Studiu de istorie sociala și politica*, Madrid 1970, s. 99.

wane organizowano w Suczawie (towary przemysłowe, tkaniny), Baja, Cimpulung (miód oraz wosk), Kili (ryby) i innych ośrodkach. Na Bukowinie najważniejsze były jarmarki na bydło, które, według informacji Aleksandra Grazianiego⁵⁸, organizowano w Mołdawii siedem razy w roku. Na granicy polskiej jarmarki odbywały się latach dwudziestych–pięćdziesiątych XVI w. w Lencesztach oraz w Szypińcach na Polach Szypienieckich (*campis Szepeniensibus*), następnie — **za czasów rządów Aleksandra Lăpușeanu oraz Jana Srogiego w latach sześćdziesiątych–siedemdziesiątych tego stulecia — w Chocimiu. Później, idąc na rękę kupiectwu, hospodar Piotr Kulawy listem datowanym na 10 stycznia 1579⁵⁹ ustanowił główny jarmark oraz główny magazyn dla towarów mołdawskich, które szły w kierunku północnym, znów w Szypińcach⁶⁰.**

Jarmarki organizowane po polskiej stronie granicy, śniatyński i kamieniecki (najważniejszy z nich przypadał na 13 grudnia — **dzień św. Andrzeja**), które obsługiwały potrzeby Pokucia, południowego Podola i — pośrednio — Lwowa⁶¹, stanowiły istotną konkurencję dla jarmarków mołdawskich, ściągając do siebie kupców z Gospodarstwa z ich towarami (bydło, wosk, miód, konie, *etc.*). Próba utworzenia przez **władców mołdawskich, w latach siedemdziesiątych XVI w., konkurencyjnego jarmarku pod Chocimiem przyniosła ograniczone rezultaty.**

2.5. KUPCY MOŁDAWII I LWOWA („PRZEWOŹNICY”
— *NEGOTIATORES* I LOKALNI HANDLARZE — *MERCATORES*)
ORAZ ICH TOWARY

Dzięki aktywnemu udziałowi lokalnych kupców oraz ich „ludzi upoważnionych” (przeważnie Ormian, Greków, Niemców i Żydów) stosunki handlowe między Lwowem a Mołdawią wyróżniały się dużą dynamiką mimo sporej odległości — ok. 300 km. Ze względu na rodzaj podstawowej działalności, ówczesnych kupców dzielono na „przewoźników” (*negotiatores*) oraz lokalnych handlarzy (*mercatores*). Zgodnie z zasadami wedle których organizowano wyprawy handlowe, lwowscy oraz mołdawscy i greccy „przewoźnicy”, którzy dzięki swym wysiłkom oraz podejmowanemu ryzyku uzyskiwali największe dochody⁶², wiosną przez ponad dwa i pół miesiąca podróżowali stosunkowo bezpiecznie karawanami ze Lwowa lub Kamieńca Podolskiego do Konstantynopola, wyposażeni w liczne listy

⁵⁸ *Calatori străini despre Țăriile Române*, t. II, wyd. M. Holban, M.–M. Alexandrescu–Dersca, P. Cernovodeanu, București 1970 (dalej: CS), s. 381 (relacja A. M. Grazianiego, s. 320–390).

⁵⁹ Za: CDIAL, f. 52, op. 3, kn. 522, fasz. 281, spr. 132, s. 1.

⁶⁰ Jarmark szypieniecki odbywał się niedaleko starego szlaku handlowego prowadzącego do Śniatynia, w którym miejscowi mieszczanie organizowali swoje konkurencyjne jarmarki bydła (1581).

⁶¹ Za: M. Hruszew’skiy, op. cit., s. 99.

⁶² Vide F. Brodel [F. Braudel], *Materialna civilizacija, ekonomika, kapitalizm, XV–XVIII st.*, t. II: *Igry obminu*, Kyiw 1997, s. 340, 342.

i przywileje umożliwiające przekroczenie granicy mołdawskiej. Latem handlowali w Porcie, a jesienią wieźli tkaniny wschodnie, wyroby jubilerskie oraz przyprawy przez Mołdawię i ruskie ziemie Korony Polskiej do Moskwy, gdzie sprzedawali je w ciągu zimy. W zamian kupowali rosyjskie futra (soboli, gronostajów, lisów, wiewiórek, rysiów), które wywozili wiosną do Konstantynopola na sprzedaż⁶³. Podczas takiej podróży pewien lwowski kupiec sprzedał w 1564 r. gospodarowi Stefanowi Tomszy różnych towarów za 14 760 asprów⁶⁴.

Natomiast inni kupcy — *mercatores*, do których należał również przyszedł biskup lwowski Makary Tuczapski oraz większość kupców mołdawskich, ograniczonych prawem Suczawy — mieli krótszą marszrutę, dostarczając towary — mołdawskie konie, bydło, suszone ryby i inne. Do *mercatores* należeli rzemieślnicy Jakub i Stefan Blanarze z Suczawy, którzy w 1511 r. kupowali we Lwowie skórę oraz sprzedawali wyroby z niej⁶⁵.

Materiały archiwalne pokazują, że do Lwowa przyjeżdżali, tak jak za czasów Aleksandra Dobrego, kupcy mołdawscy „z Wołoszczyzny”: Dymitr z Białogrodu (1469), Ormianin Koksza (1472/1473), Duma Wołoch (1479), Krzysztof Keller (1492), Kostia Wołoch (1493), nieznany Ormianin (1500), Jakub i Stefan Blanarze (1511), Todor Wołoch (1526), Gabra (Abraham, 1538). *Comerciatores* Miśko i Omelan Wołosi (1549) handlowali towarem (rybami i końmi) oraz, tworząc podstawę do następnych przyjazdów, kupili budynki przy ulicy Ruskiej za cenę od 14 złotych węgierskich do 40 grzywien⁶⁶.

Sami mieszczenie lwowscy, często rzemieślnicy, którzy wskutek upadku swego rzemiosła w latach dwudziestych XVI w. podejmowali zajęcia kupieckie, aktywnie wozili do Suczawy szlakiem mołdawskim przez Czerniowce swój towar (sukno, wino, wosk, kosy, sierpy, nawet książki prawosławne) lub jeździli na zakupy bydła oraz ryb.

Do grona kupców lwowskich należeli nie tylko Żydzi (32–54% w latach 1534–1540), Ormianie (8–13%), Polacy oraz Niemcy (32–36%), lecz również miejscowi Rusini (od 3,8 do 18%)⁶⁷: Grzegorz Stanowicz (*Gregori Stanouicz*), rodzina Babcichów i inni. Jeździli oni do Czerniowiec oraz Suczawy. Makary i Iwan Babcich handlowali wołami, ostatni sprzedał ich w 1534 r. aż 1300 sztuk⁶⁸. Seńka Girka, który sprowadzał konie na jarmarki w Przemyślu i Krakowie, przewiózł w 1538 r. Gabri (Abrahamowi) Wołochowi 30 złotych na zakup koni⁶⁹. Suknami handlował

⁶³ O. Osypian, *Socialnyj portret virmenskoho kupcya w Ukraini XVI–XVII st.*, [w:] *Pytannija istoriji Ukrainy. Zb. nauk. st.*, t. VI, Czerniwci 2003, s. 61.

⁶⁴ CDIAL, f. 52, op. 2, spr. 241, s. 1069.

⁶⁵ A. V. Boldur, op. cit., s. 87.

⁶⁶ CDIAL, f. 52, op. 2, spr. 8, s. 392.

⁶⁷ I. Krypiakiewicz, *Lwiws'ka Ruś w perszij polowyni XVI st.: doslidzennija i materiały*, Lwiv 1994, s. 28.

⁶⁸ Ibidem, s. 46.

⁶⁹ CDIAL, f. 52, op. 2, spr. 10, s. 757.

w Mołdawii (prawdopodobnie w Suczawie, która posiadała prawo składu) Ignat, po śmierci którego (1533) pozostał dług w wysokości 50 złotych⁷⁰. Aktywnie handlował *Ruthenus* Makary, przyszedł Makary Tuczapski, przeor klasztoru Św. Jura oraz biskup lwowski⁷¹, który w 1533 r. zamówił u Grzegorza Stanowicza z Suczawy sto wołów po 4 złote. Zwierzęta te, sprowadzone na Pola Szypienieckie, prawdopodobnie na jarmark, nie okazały się „eleganckie oraz zdrowe” (*elegantes et valentes*). Makary wytargował obniżenie ceny — zapłacił za 90 wołów po 3 złote 12 groszy (*per florenos tres et uno ortone*), a za 10 najgorszych — po 2 złote⁷².

Bardzo popularnymi towarami były ryby, воск i wino (do końca 1580 r.). Stefan III sprzedał przez pośredników—Ormian we Lwowie ryby za 1071 florenów węgierskich⁷³. Zgodnie z opisem celnym z 1536 r., przez Kołomyję wywieziono z Mołdawii 39 wozów ryb (karpi i bieląg)⁷⁴. W latach 1560–1570 do Lwowa przybyły karawany wozów z terenów Hospodarstwa z jesiotrami i innymi rybami⁷⁵. W ciągu dziesięciu miesięcy jednego roku pod koniec XV w. z Mołdawii do Braszowa przywieziono 2295 powarów (1 powar = 135 kg) różnych ryb (karpi, szczupaków, sumów i bieląg) o całkowitej wartości 250 360 asprów czyli 2503 dukatów⁷⁶.

Zgodnie z rejestrem z 1536 r. z Mołdawii wywieziono 18 wozów wosku o łącznym ciężarze 9 ton⁷⁷. W tym samym roku kupiec—hurtownik z Jassów sprzedał kupcowi kamienieckiemu 229 kamieni (tj. 7,5 ton) wosku⁷⁸. W lwowskich rejestrach celnych z lat 1551 — 1552 znajdujemy wzmiankę o wywozie 774,5 kamieni (25,5 tony) wosku z Mołdawii⁷⁹.

Od końca 1580 r. sprzedaż win z Mołdawii stała się bardzo opłacalna⁸⁰. W 1605 r. Lwów, według rejestru win, sprowadził dwa razy więcej wina mołdawskiego, niż innego⁸¹. Bardzo dochodowy był też handel bydłem.

⁷⁰ CDIAL, f. 52, op. 2, spr. 10, s. 136.

⁷¹ 31 marca 1540 Macarius Thuczapski (147?–1548) został postanowieniem Zygmunta I Starego biskupem *Halicensis, Leopoliensis, Camenecenses Vladica*, „Archiw Jugo-Zapadnoj Rusi” 1, X, s. 21–23.

⁷² CDIAL, f. 52, op. 2, spr. 10, s. 145. 1 dukat = 36 groszy (1536).

⁷³ L. Charewiczowa, *Handel średniowiecznego Lwowa*, Lwów: 1925, s. 76.

⁷⁴ R. Rybarski, *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu*, t. I, Poznań, 1928, s. 84.

⁷⁵ Ibidem, s. 307.

⁷⁶ R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV–XVI)*, București 1965, s. 122–124.

⁷⁷ R. Rybarski, op. cit., s. 103.

⁷⁸ CDIAL, fax. 52, op. 3ams, obj. 13, s. 725.

⁷⁹ R. Rybarski, op. cit., s. 103.

⁸⁰ E. M. Podhradskaia, *Ekonomiczeskije swjazi*, s. 209; CDIAL, f. 52, op. 3avs, spr. 386, s. 44; S. Hoszowski, *Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku*, oprac. F. Bujak, Lwów 1928, s. 328.

⁸¹ E. Podhradskaia, *Ekonomiczeskije swjazi*, s. 86; CDIAL, f. 52, op. 3amr, obj. 20: 1264/73.

2.6. CENA I ILOŚĆ EKSPORTOWANEGO BYDŁA

Jak świadczą materiały archiwalne spośród wszystkich towarów najwięcej dochodów przynosiła gospodarowi sprzedaż bydła Polsce. W latach trzydziestych–pięćdziesiątych XVI w. wartość dobrego wołu wynosiła do 4 złotych polskich⁸², czyli 2–2,4 dukata. W 1564 r., według zapisów Aleksandra Grazianiego, ich cena rzadko dochodziła do 3 dukatów, a w roku 1571 cena sztuki bydła wynosiła do 7 florenów (polskich złotych)⁸³, czyli 3,5–3,75 dukata. Dawalo to kupcom lwowskim, według naszych obliczeń, 25% zysku; w latach 1541–1570 wół kosztował w Mołdawii 4,5 talarą (3 dukaty)⁸⁴, a we Lwowie — 6 talarów (baran odpowiednio 0,75 oraz 1 talar). Ilość sprzedanego bydła, które od początku XVI w. eksportowano z Polski w dwóch kierunkach, — nieco mniej przez Kraków (zwykle z udziałem norymberczyków oraz z przewagą bydła mołdawskiego) oraz o wiele więcej przez Poznań. W latach 1507–1508 kupcy lwowscy sprzedali 12 tys. wołów (3505 przez Kraków oraz 8500 przez Poznań), w latach 1532–1538 średnio po 22 100 wołów⁸⁵, w latach 1539–1541 średnio po 18 tys.⁸⁶ i tylko 14 400 w latach 1542–1548⁸⁷. W badanym okresie eksport bydła z Mołdawii do Polski stale rósł i osiągnął znaczne rozmiary — rocznie 10–15 tys. sztuk (wg. Romana Rybarskiego), lub nawet 25–30 tys. według naszych danych, natomiast eksport bydła z Mołdawii do Siedmiogrodu zmniejszył się w drugiej połowie XVI w. do 2 tys. sztuk rocznie⁸⁸. Z jednej strony zmiany te w znacznym stopniu były spowodowane polityką Księstwa Siedmiogrodzkiego, w którym w latach 1583, 1613 i 1618 zakazano wywozu monet złotych i srebrnych⁸⁹, a z drugiej zezwoleniem Zygmunta Starego z 1546 r. na wywóz monet do Mołdawii⁹⁰. Dzięki temu zezwoleniu eksport bydła mołdawskiego do Polski, który został zmniejszony przez Piotra Raresza do 14 tys. sztuk, zaczął rosnąć.

⁸² CDIAL, f. 52, op. 2, spr. 10, s. 145.

⁸³ CS, 2, s. 381; B. O. Timoszuik, *Dorogami priedkiw*, Użgorod 1969, s. 74.

⁸⁴ W pewnych okolicznościach w 1540 r. wół na granicy polsko-mołdawskiej kosztował 3 złote polskie, czyli 1,5 dukata węgierskiego.

⁸⁵ Te dane nie są sprzeczne z informacjami o tym, że w 1534 r. z Mołdawii sprowadzono 18 492 wołów (w tym przez Jarosław 10 tys. i Przemyśl 8,4 tys.). Cf. I. Krypiakiewicz, op. cit., s. 28–29; E. Simsch, *Die Handelsbeziehungen zwischen Posen und Nürnberg im 15. und 16. Jh.*, [w:] *Der Außenhandel Ostmitteleuropas*, s. 144.

⁸⁶ Te dane stosunkowo odpowiadają informacji według której w 1539 r. do Polski nadeszło 17 968 wołów (z których 14,6 tys. przeszło przez Jarosław oraz 2,9 tys. przez Przemyśl). Vide: I. Krypiakiewicz, op. cit., s. 28–29.

⁸⁷ R. Rybarski, op. cit., s. 116–117, 139–140, cf. B. Murgescu, op. cit., s. 225.

⁸⁸ E. Podhradska ja, *Ekonomiczeskije swjazi*, s. 81; R. Rybarski, op. cit., s. 116–117, 139–140.

⁸⁹ E. Podhradska ja, *Ekonomiczeskije swjazi*, s. 69; H. XV, 1, s. 875–876.

⁹⁰ CDIAL, f. 9, op. 1, spr. 326: 666–667.

Biorąc pod uwagę układ dróg handlowych prowadzących na jarmark szypieniecki możemy sądzić, że większość bydła została zakupiona w Mołdawii. Niekiedy kupcy próbowali uniknąć opłat celnych, co przynosiło im dodatkowe dochody — lub sprawy sądowe. W 1536 r. Żyda z Ostroga M. Szymonkowicza oskarżono o to, że sprowadził z Wołoszczyzny przez Podole na teren województwa ruskiego kilka tysięcy wołów nie zapłaciwszy cła⁹¹.

Na ogół analiza danych źródłowych wykazuje, że na początku XVI w. z Mołdawii (przeważnie z północnej Bukowiny) do Polski sprowadzano do 10 tys. sztuk bydła o wartości 20 tys. dukatów, a w latach trzydziestych tego stulecia — około 12–15 tys. (35 tys. dukatów). W zamian Mołdawia (przede wszystkim Bukowina) otrzymywała **co roku 30–45 tys. złotych polskich w monecie (dukatach i — przeważnie — srebrnych półgroszach, których przypadało na tę kwotę od 900 tys. do 1,5 mln sztuk, co potwierdza duży skarb ze wsi Werbiwci⁹²).**

Ilość bydła mołdawskiego sprzedanego w latach pięćdziesiątych–sześćdziesiątych XVI w. pozostaje nieznana. Przemyscy celnicy, kontrolujący jeden z głównych traktów wołowych, które schodziły się w Jarosławiu, ustalili, że w 1555 r. tylko mieszcianie lwowscy (bez uwzględnienia kupców niemieckich i innych) sprowadzili przez rok 20 664 woły⁹³; większość z nich pochodziła z Mołdawii. Oznaczało to, jak możemy przypuścić, **wpłynięcie do skarbu gospodarskiego przynajmniej 60 tys. dukatów w postaci podatków.**

Wykazano, że przez trzydzieści lat ilość eksportowanego bydła podwoiła się. Specyficznym świadectwem tego, że oprócz miejscowego, na rynek polski dostarczano również bydło z Mołdawii, są słowa dawnej piosenki z południowej Polski⁹⁴: „gnali wołów na Bukowinę” (żeby następnie sprowadzić do Polski). W 1581 r. lwowski kupiec Szulc nabył od hospodara wołoskiego na jarmarku śniatyńskim 1800 wołów⁹⁵. Według informacji świadka Lesztara Djulafi (Gyulafi), w 1587 r. tylko w Czerniowcach sprzedano 30 tys. sztuk bydła za kwotę do 120 tys. dukatów⁹⁶ (cena za sztukę rzadko dochodziła do 4 złotych), co roku zbierano 100 tys. florenów cła oraz 80 tys. florenów za przepędzanie zwierząt. W tym samym czasie w Konstantynopolu cena za sztukę bydła była 2–3 razy wyższa,

⁹¹ Za: M. Hruszew'skij, op. cit., s. 72.

⁹² Skarb ze wsi Werbiwci zawierał 1384 monety z lat 1492–1566: 1303 półgroszy litewskich, 56 półgroszy koronnych, 11 półgroszy świdnickich; 12 groszy pruskich, 1 grosz gdański, 1 grosz prański z 1542 r. (vide załącznik do: O. D. Oguj, *Mołdawskij*, s. 76).

⁹³ M. Hruszew'skij, op. cit., s. 97. Ilość sprzedanego bydła wzrosła dzięki edyktowi Zygmunta Starożytnego z 1546 r., zgodnie z którym zezwolono na wywóz monety do Mołdawii. Vide CDIAL, f. 8, spr. 326: 666–667.

⁹⁴ Ojciec Krzysztof Choma, będący proboszczem katolickiej parafii w Czerniowcach, chętnie śpiewał tę ulubioną piosenkę swego dziadka, urodzonego w południowej Polsce.

⁹⁵ M. Hruszew'skij, op. cit., s. 72.

⁹⁶ Otrzymane kwoty zwykle wypłacano talarami, które pojawiły się w obiegu pieniężnym Bukowiny (vide skarby ze wsi Dorosziwci oraz Kadubiwci w: O. D. Oguj, *Mołdawskij*, s. 48).

a w Gdańsku — 10–12 razy⁹⁷. Ponadto z Mołdawii przez Czerniowce i Chocim tylko do Polski co roku sprowadzano 12 tys. sztuk bydła, co tylko w czerniowieckim punkcie celnym dawało 100 tys. florenów dochodu z tytułu cła (odpowiadało to wartości około 14 285,5 woła)⁹⁸.

Uzyskane dane umożliwiają skonstatowanie wzrostu znaczenia szlaku mołdawskiego. Jak wiemy w 1564 r., według danych pielgrzyma Grazianiego⁹⁹, dochody gospodarza z tytułu podatków wynosiły do 400 tys. złotych, z czego ponad jedna czwarta (do 120 tys. złotych, tj. 60 tys. dukatów) pochodziła z Bukowiny dzięki sprzedaży bydła lwowskim szlakiem handlowym. Udział dochodów ze sprzedaży bydła wciąż szybko rósł. Według anonimowych informacji z 1587 r. dochód państwa wynosił „nieco więcej niż 500 tys. talarów”¹⁰⁰, czyli 333 333 dukaty. W tym czasie sprzedaż bydła na północnej Bukowinie (Czerniowce) była równa około dwóch trzecich tej kwoty¹⁰¹ — ponad 200 tys. dukatów, czyli 340 tys. talarów, co potwierdza strategiczną rolę szlaku mołdawskiego dla gospodarki Mołdawii. Wyprawy kozackie z lat 1595–1612, a następnie wojny: polsko–kozackie z lat 1648–1660, polsko–turecka z lat 1672–1699 oraz rosyjsko–tureckie (1711–1713, 1736–1739, 1768–1774 i 1788–1792) ostatecznie zrujnowały podstawę rozkwitu Mołdawii.

3. OBIEG MONETARNY NA BUKOWINIE (NA PODSTAWIE ZNALEZISK MONET Z LAT 1376–1595)

Przeprowadziłem analizę materiału numizmatycznego z północnej Bukowiny, tj. 381 znalezionych monet, z lat 1300–1399¹⁰². Materiał ten świadczy o stosunkowo małym ruchu masy pieniężnej (a zatem i życia gospodarczego) przed powstaniem Gospodarstwa Mołdawskiego — na masę obiegową składały się dirhemy Złotej Ordy oraz ich imitacje (10 egz.), grosze praskie oraz pojedyncze monety węgierskie i włoskie (75 egz., 19,7%). Na południowej Bukowinie znaczną część znalezionych

⁹⁷ CS, t. III, s. 209; N. A. Mochow, op. cit., s. 240.

⁹⁸ E. Podhradskaja, *Torgowyje swjazi*, s. 174; W. Timosuk, op. cit., s. 74.

⁹⁹ CS, t. II, s. 382.

¹⁰⁰ CS, t. III, s. 202.

¹⁰¹ Według ówczesnego kursu 56 groszy za złoty lub 36 groszy za talar 120 tys. dukatów otrzymanych za sprzedaż bydła, to 6 960 tys. groszy (= 232 tys. złotych lub 193 tys. talarów) oraz 180 tys. złotych za usługi celne (czyli 80–96 tys. dukatów lub 150 tys. talarów). W taki sposób otrzymana kwota za rok wynosiła ponad 200 tys. dukatów (= 412 tys. złotych lub 340 tys. talarów). Otrzymane kwoty za: M. F. Kotłjar, *Narysy istoriji obihu i liczby monet na Ukraini XIV–XVIII st.*, Kyjiw 1981, s. 239; O. D. Oguy, *Monietno–liczylni najmenuwannija na Bukowyni ta w Moldowi w kinci 14 — perszij tretyni 19 st.: Problema polinominacii w adaptiwnych terminologicznych systemach*, Czerniowce 1997, s. 199.

¹⁰² O. D. Oguy, *Monetny znachidki na Bukowini*, s. 4 nn.

monet stanowią ruble–grzywny srebra (*monetne hrywny*¹⁰³) — sztabki litego srebra¹⁰⁴. Znaleźiska pieniędzy wskazują, że ilość opłat w rublach rosła z północy na południe¹⁰⁵.

Sytuacja zmieniła się całkowicie wraz z powstaniem **Hospodarstwa, którego władcy wzięli pod kontrolę szlak mołdawski. Spowodowało to z jednej strony pojawienie się miejscowej monety, a z drugiej bardziej intensywnej import obcej.** W rezultacie pod koniec XIV w. (jak wskazuje skład skarbów z Czerniowiec oraz Mamornicy) zauważamy wyraźną przewagę pieniędzy mołdawskich Piotra Muszata¹⁰⁶ (78,4% wszystkich monet), które zwykle występują razem z półgroszami polskimi i ruskimi (3,9%). Do obiegu na północnej Bukowinie, prawdopodobnie szlakiem mołdawskim z Rusi Czerwonej, trafiły grosze praskie, które zostały **poobcinane według standardów monety czerwonoruskiej (60% znalezisk tych monet)**. Ponadto w znaleziskach występują: grosze mołdawskie (5 egz.) oraz praskie (4 egz.), naśladownictwa monet tatarskich (4 egz.) oraz kwartniki ruskie (4 egz.?). Znaleźiska uzupełnia moneta księcia kijowskiego Włodzimierza Olgierdowicza¹⁰⁷, która — w połączeniu z tzw. „imitacjami kijowskimi” tatar-

¹⁰³ Grzywny (*hrywny*, wartość 48 groszy) oraz ruble (po 60 groszy) były w obiegu od czasów Księstwa Halicko–Wołyńskiego (XIII–XIV w.). Prawdopodobnie od końca XIV w. rubel przejął funkcję pieniężną grzywien (vide: M. Kotljar, *Narysy*, s. 26, 61). Grzywna nie była odtąd używana w obiegu, lecz pod koniec XIV w. została pierwszą jednostką obrachunkową (wartą 200 g srebra lub 48 groszy) stosowaną przy płaceniu podatków nakładaniu ceł i w handlu. Wzmianki o grzywnie znajdujemy m.in. w dokumentach krakowskich z 1125 r. oraz w mołdawskich traktatach i aktach z lat 1408, 1432, 1434, 1452, 1456, 1458, 1460 i 1472. Ruble, prawdopodobnie w postaci grzywien północnoruskich i somów tatarskich, były używane w Mołdawii w XIV w. [vide L. Polewoj, op. cit., s. 31; M. F. Kotljar, *Narysy*, s. 38). Termin „rubel” znajdujemy w latach 1415–1474 aż 20 razy w wewnętrznych dokumentach mołdawskich i 12 razy w latach 1384–1411 w dokumentach międzynarodowych dotyczących przeważnie Bukowiny.

¹⁰⁴ Rublami srebra były nazywane tatarskie somy (180–220 g), który były w obiegu w koloniach geneueńskich na Krymie: cf. O. D. Oguj, *Istorija obihu*, s. 80; A. Boldureanu, *Poklad tatarskich striebornych zliatkov objaweny pri Orheiul Vechi*, [w:] *Ikonografia penazu v Strednej a Východnej Europe. Medznarodne numizmaticke symposium, Humenne 13–16.9.2007: Materiały*, Humenne 2007, s. 46.

¹⁰⁵ Vide: *A szto prowieziet iz Biesarab: ili pierec, ili bawolnu, ili bud' szto, ot' 12 [BI] kantary u Bakowy poł rubiel serebra, a na gołownoje myto u Suczawy ot 12 [BI] kantary odin rubiel serebra*, vide: PmL, nr 2 (210), s. 520.

¹⁰⁶ Tu i dalej o mołdawskich monetach vide: G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu [i in.], *Monede și banknote românești*, București 1977, s. 429.

¹⁰⁷ Monetom Włodzimierza Olgierdowicza poświęcili swoje badania na przełomie XIX i XX w. K. Bołsunowski, I. Tolstoj, N. Pietrow, K. Stronczyński, M. Gumowski, a w drugiej połowie XX w. — A. Sobolew, G. Kozubowski i M. F. Kotljar (1971, 1974), którzy ukończyli szczegółową analizę dużego skarbu monet z Sosnycy, co pozwoliło na klasyfikację naukową podstawowych rodzajów monet, bitych młotkiem ze srebrnego drutu (o różnej masie: 0,46–0,67 g i w różnych obrazach: na awersie — ruskie litery B i K (pierwsze litery słowa „Władimir” i „Kijów”) i legenda VLODY, VOLOMYRO,

skich dirhemów Dżanibeka z 1353 r.¹⁰⁸ (4 egz.) — **świadczy o związkach handlowych Bukowiny, poprzez lwowski szlak handlowy, z ziemiami dzisiejszej centralnej Ukrainy, które płaciły w tym czasie daninę tatarskim baskakom.**

W latach 1400–1475 (279 znalezionych monet) na Bukowinie zauważyć można zachowanie aż do końca XV w. poprzednich proporcji. Konstatacja ta jest spowodowana uwzględnieniem **ogromnego skarbu z Nowosielicy, dzięki któremu 79% monet znalezionych na północnej Bukowinie stanowiły emisje mołdawskie, przeważnie Stefana III Wielkiego oraz jego poprzedników. Fakt ten potwierdza opinię autora, że koniec XIV w. oraz większa część następnego stulecia praktycznie stanowiły jeden okres.** Specyficzne dla niego są znaleziska dirhemów tatarskich oraz asprów genueńsko–krymskich kontramarkowanych litewskim stemplem **Świdrygiełły oraz jego następców w latach trzydziestych–sześćdziesiątych XV w. (5 egz.)¹⁰⁹.** Podobnie jak wcześniej, **odsetek polskiej monety półgroszowej nie był pokaźny — 7,2%. Tak polska, jak litewska moneta były prawdopodobnie następstwem handlu szlakiem mołdawskim.** Przypadkowe znalezisko tzw. złotej imitacji monety z Chios¹¹⁰ wpisywało się w ówczesny obieg pieniężny Mołdawii. Liczba monet złotych (przeważnie pochodzenia węgierskiego) wzrosła i wynosiła 3%. W obiegu dominowały wówczas mołdawskie grosze i półgrosze Aleksandra (5 znalezisk), **litewskie monety kontramarkowane (4 egz.) oraz dukaty węgierskie (5 różnych znalezisk z lat siedemdziesiątych–osiemdziesiątych XV w.).**

Omówimy teraz **obieg pieniędzy w Mołdawii i dla całego XVI w. W porównaniu z okresami wcześniejszymi (koniec XV — początek XVI w.) dzięki przeprowadzonym reformom w Turcji oraz Polsce doszło do generalnej przemiany rynku pieniężnego Mołdawii, w tym północnej Bukowiny.** Potwierdza to charakterystyka liczbowa 19 mołdawskich skarbów, rozpatrywana przez nas na podstawie zestawienia skarbów autorstwa A. N. N u d e l m a n a¹¹¹ z uwzględnieniem paralelnego badania

VYLYRY), etc., Vide: N. F. K o t l j a r, *Monety Władimira Olgierdowicza*, „Numizmatika i sfragistika”, t. IV, 1971, s. 42–67; G. A. K o z u b o w s k y j, *Monetne karbuwannia w Ukraini w XIV–XV st.*, „Wisnyk nacjonalnoho banku Ukrainy”, nr 1, 1996, s. 76–83.

¹⁰⁸ Monety, grawerowane ze srebrnego drutu i bite młotkiem na nierównych kawałkach o małej masie (1,22; 1,105–1,075 g; 0,946–0,770; 0,712–0,522; 0,486–0,375; 0,284–0,253; 0,175–0,15 g), zawierały naśladowcze, całkowicie błędne napisy w języku arabskim, vide: K. C h r o m o w, *O monetnoj czekankie na territorii Kijewskiego kniaźstwa w 50–e gody XIV wieku*, [w:] *Wostocznaja numizmatika na Ukrainie*, t. II: *Monety Dżuczidow XIII–XV wiekow i soppriedielenyh gosudarstw*, Kijew, 2007, s. 60–79.

¹⁰⁹ Charakterystyczne litewskie kontramarki na dżoczdzkich dirhemach z XIV w. zawierały obrazy tzw. Kolumn litewskich (często z 3–5 punktami), vide: Ju. B o r e j s z a, A. K a z a r o w, *O nadczekankach „kołomn” Witowta Kiejstutowicza i Swidrygajla Olgierdowicza*, Minsk 2009, s. 56.

¹¹⁰ Vide: Ph. G r i e r s o n, *Monnaies du Moyen Age*, Fribourg 1976, s. 320; E. O b e r l ä n d e r – T ä r n o v e a n u, „Zlotul romanesc” sau „moldovenesc” — o moneda de calcul de traditie bizantino–balcanica din Moldova secolelor XV–XVI, „Cercetari numizmatice”, t. VIII, 2002, nr 8, s. 223–246.

¹¹¹ A. A. N u d e l m a n, *Monety i dieńieżnoje obraszczeniye na territorii Dniestrowsko–Prutskogo*

W. Szlapińskiego¹¹². 57,73% materiału źródłowego z lat 1500–1590 to tureckie aspy, szczególnie popularne do lat osiemdziesiątych XVI w. — właśnie wtedy zaczęło się pogorszenie ich próby oraz inflacja w Turcji. Denary węgierskie pojawiły się w 11 skarbach na 19, lecz stanowią one tylko 37,5% znalezionych monet, a przy tym przeważają jedynie w latach osiemdziesiątych XVI w. Polską drobną monetę (przeważnie półgrosze) reprezentuje 5,47% materiału źródłowego. Monety mołdawskie obejmują około 1% znalezisk, co mówi o upadku lokalnego mennictwa. Bogdan Murgescu¹¹³ przeanalizował materiał numizmatyczny w postaci 30 skarbów wołoskich (7817 monet) oraz 51 mołdawskich (18 750 monet), z uwzględnieniem podziału omawianej epoki na podokresy (1500–1575 i 1575–1600). Według niego w obiegu na terenie Mołdawii dominowały do 1580 r. denary węgierskie (46,6%), akcje Porty Otomańskiej (26,1%) oraz emisje Europy Środkowej (15%) (dla Wołoszczyzny było to odpowiednio: 11%, 86,7% oraz 0,85%). Emisje polskie z lat 1500–1580 obejmują tylko 4,34% materiału źródłowego. Od 1581 r. znacznie wzrosła ilość emisji środkowoeuropejskich i polskich (46,15% w Mołdawii i 31% na Wołoszczyźnie), zmniejszyła się natomiast liczba monet węgierskich (11%) i tureckich (7,31%).

W celu przeprowadzenia analizy porównawczej obiegu pieniędzy na północnej Bukowinie dla lat 1480–1575 sporządziliśmy tabelę, uwzględniając tak dane kronik, jak znaleziska monet, dotyczące większej części XVI w. W tabeli zostały wydzielone trzy podstawowe części: a). monety Mołdawii oraz jej sąsiadów; b). monety emitowane w państwie polsko-litewskim oraz emisje jego satelitów (Prusy, Gdańsk, Elbląg); 3). talary oraz dukaty różnych państw.

Tabela. 1. Skarby z lat 1480–1575

Typy monet	Bukowina Płn.	Bukowina Płd.	Ukraina
grosze mołdawskie do 1504	4		
do 1527	6 (1 znal.)	170 (12 znal.)	
do 1572	1 (3 znal.)	53 (6 znal.)	3
grosze praskie	1 (1 znal.)	–	1
dirhemy, puły dżuczdyzkie	2 (1 znal.)	–	1

międzureczjia (I w. do n.e. — XVII w.), [w:] *Drewniana kultura Mołdawii*, Kisziniew 1974, s. 191–229; idem, *Topografia kładów i nachodok jedynicznych monet*, [w:] *Archeologiczeskaja karta Mołdawskoj SRR*, wyd. 8, Kisziniew 1976, s. 196.

¹¹² W. Szlapiński, *Współoddziaływanie rynków pieniężnych. Województwo ruskie a Turcja, Mołdawia i Wołoszczyzna (od połowy XVI do połowy XVII w.)*, „Wiadomości Numizmatyczne”, t. XLIV, 2000, z. 1 (169), s. 1–38.

¹¹³ B. Murgescu, op. cit., s. 79.

Typy monet	Bukowina Płn.	Bukowina Płd.	Ukraina
półgrosze pol./lit. do 1446	–	–	15 (3 znal.)
1446–1500	45 (4 znal.)	3	+296 (3 znal.)
1500–1506	11 ¹ /244 (6 znal.)	2/56 (4 znal.)	196k/5431 (znal.)
1506–1548	18/577 (10 znal.)	1/42 (3 znal.)	221k/892 (4 znal.)
1548–1566	– / 749 (12 znal.)	–/134 (8 znal.)	–/1181 (4 znal.)
???	69	–	–
pol./lit/pr/gd./elb. <i>solidi</i> do 1548	–/2/	/2/1/1	–/15/11/23
po 1548	–/1/	–	–/15
pol./lit/pr/gd.elb.			
grosze 1506–1548	–/–/3/–/2	–	31/–/48/15/54
1548–1566	–/–/3	–	–/1
trojaki, czworaki	–/2/2	2	–
Razem:	1728	244	3557
Pruskie grosze Alberta	38		133 (2 znal.)
Półgrosze brandenburskie, brzeskie, śląskie	3+1		13 (2 znal.)
półgrosze świdnickie	22 (2 znal.)		39 (3 znal.)
inne monety niemieckie	–	2	1
grosze siedmiogrodzkie	2		
denary włoskie aquil.	–	10 (2 znal.)	–
denary węgierskie 1480–1500	–	7187 (10 znal.)	276+ (2 znal.)
1500–1574	2	43 (3 znal.)	31 (3 znal.)
akcze tureckie do 1520 do 1574	1 2 (2 znal.)	3 263 (3 znal.)	2 (1 znal.) 8 (1 znal.)
aspry /puły tatarskie	2 (1 znal.)	1	1
aspry genueńsko–krymskie	–	2	
dengi moskiewskie		2	
dukaty węgierskie	7 (3 znal.)	1	
dukaty gdanskie	2 (2 znal.)		
talary	3	7	
Razem	1820	7988	4066

¹ Oznaczenie / służy do podziału typów monet, w tym przypadku półgroszy polskich i litewskich; znal.=znalezisko.

Jak widzimy ziemie ukraińskie sąsiadujące z północną Bukowiną wyróżniały się dominacją monet polsko–litewskich (87,3%) oraz bliskimi im groszami pruskimi i śląskimi (2%). Drugie miejsce zajmowały denary węgierskie (7,3%), co prawdopodobnie tłumaczy się handlem tych ziem ze środkową Mołdawią. Na południowej Bukowinie dominowały monety węgierskie (46,6% w latach 1500–1580, 10% w okresie 1580–1600) — prawdopodobnie dzięki handlowi z miastami siedmio-

grodzkimi. Ponadto stosunkowo stabilnie wykorzystywano tam monety polskie (4,34% w latach 1500–1580, 31% w okresie 1581–1600) oraz tureckie (26,2% w latach 1500–1580, i 7,31% w okresie 1581–1600).

Zestawienie materiału z **północnej i południowej Bukowiny (30 znalezisk)** pokazało, że **pod względem liczby monet obieg północnobukowiński (1,8 tys. monet)** wynosił niecałą jedną czwartą południowobukowińskiego (8 tys.), czyli pod względem gospodarczym północna peryferia istotnie ustępowała obszarowi położonemu bliżej centrum państwa. Równocześnie na północnej Bukowinie, dzięki aktywnej sprzedaży bydła, **wartość znalezionych monet z lat 1500–1580 wzrosła praktycznie czterokrotnie** — w znaleziskach było 1820 monet o wartości 53 dukatów.

Rozmieszczenie znalezisk monet¹¹⁴ wskazuje, że obieg pieniężny w północnej Mołdawii zajmował miejsce pośrednie między środkową częścią kraju a ziemiami ukraińskimi (z **pewnym ciężeniem do wschodu**). Świadczy o tym **jaskrawa dominacja monety polsko–litewskiej, przeważnie półgroszowej — 94,8 % (która przejawia się w dużej liczbie znalezionych monet, w tym w 3 z 4 dużych skarbów, wśród których największym jest skarb ze wsi Werbiwci)**. Jednocześnie wyraźnie widzimy przewagę monet litewskich, co prawdopodobnie potwierdza intensywny handel przez Chocim i Kamieniec Podolski. Około 3,55 % stanowią półgrosze świdnickie, a także **pieniądze pruskie i gdańskie, bite w granicach Polski. Sporadycznie natykamy monety czeskie, krzyżackie, dirhemy oraz dukaty węgierskie Macieja Korwina (w tym z Czartoryi)**. Udział monet mołdawskich w tym czasie wynosił tylko 0,6%, odpowiadając ilości obiegowi w sąsiedniej, południowo–wschodniej części kraju (1%). **Liczba monet turecko–tatarskich, nawet uzupełniona węgierskimi denarami o podobnym ciężarze, wynosiła na północnej Bukowinie tylko 0,38%, zbliżając się do ilości znalezionych na sąsiednich terenach ukraińskich, przez które przechodził lwowski szlak handlowy. Jak widzimy, bukowiński rynek pieniężny dzięki intensywnym zakupom bydła wyraźnie ciążył ku Rusi Czerwonej.**

W następnym podokresie, zgodnie z wynikami ilościowego opracowania skarbów dla północnej Bukowiny za okres od 1580 r. do lat 1600–1670¹¹⁵, **po raz kolejny zauważamy sytuację przejściową obiegu pieniędzy północnej Bukowiny (z wyraźnym zbliżeniem do terytoriów ukraińskich)**. Jakość i wartość znalezionych monet wzrosła, według naszych obliczeń, praktycznie półtorakrotnie w porównaniu z latami 1500–1580. W znaleziskach znajdujemy w przeliczeniu 89 talarów, w tym 220 trojaków i 30 innych monet. **Natomiast według ciężaru srebra w znaleziskach (580 g), kwota tezauryzowana w latach 1580–1600 wyniosła równowartość 77 dukatów.**

Wyliczenia świadczą, że moneta polsko–litewska stanowiła na ogół ponad 85,9% masy monetarnej (3143 monety), natomiast drugie miejsce (około 8,44%) stale zajmowały talary. Na resztę składały się monety różnych państw — Węgier, Turcji i innych. **Wśród tych znalezisk wyodrębniamy dwa skarby talarowe nietypo-**

¹¹⁴ O. O g u j, *Moldawskij*, s. 202–204.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 204–209.

wo duże dla północnej Bukowiny — z Dorosziwców oraz Kadubiwców¹¹⁶, uzyskane za sprzedaż była **mołdawskim szlakiem handlowym oraz stezauryzowane w latach 1600–1601**, w okresie wyprawy chocimskiej Michała Walecznego. Zawierały one **również znaczną liczbę potrójnych groszy (58 egz.)**. **Wśród ówczesnych talarów**, podobnie jak na Ukrainie, a w przeciwieństwie do znalezisk z innych ziem mołdawskich, **przeważały monety cesarskie o wysokiej jakości (20 egz.) oraz saskie (22 egz.)**. Występowała też znaczna liczba talarów austriackich (10 egz.) oraz wybitych w Holandii i Niderlandach Hiszpańskich.

*

Zestawmy ogólną liczbę znalezionych monet. Znaleziska z północnej Bukowiny z XIV w. wynosiły 381 monet (432 gr srebra = 12,5 dukata), a z lat 1430–1450, na które przypadały wojny między sąsiednimi krajami — 279 monet (7,5 dukatów = 247 gr srebra). W latach 1500–1580 liczba znalezionych monet, osiągnęła 1820 egzemplarzy (o wartości 54 dukatów), a w latach 1580–1600 — 370 monet (równowartość 77 dukatów). **Wielokrotny wzrost tak liczby tezauryzowanych monet, jak ich jakości (pojawienie się dukatów i talarów) potwierdza intensyfikację cyrkulacji pieniędzy pozyskanych w drodze eksportu była lwowskim szlakiem handlowym.**

Podsumowując ogólny stan obiegu pieniędzy w Mołdawii w tym okresie należy wspomnieć słowa N. A. M o c h o w a o tym, że „różnorodność systemu pieniężnego świadczyła o stosunkowym zacofaniu handlu wewnętrznego oraz przeważającej roli handlu zagranicznego”¹¹⁷. Należy też dodać, że handel szlakiem mołdawskim, w tym eksport była, stał się podstawą gospodarczego rozkwitu Bukowiny w XVI stuleciu.

The Lviv Trade Route and the Growth of Monetary Circulation in Northern Bukovina (14th–16th c.)

The article discusses the functioning of the trade route, which ran along the eastern foothills of the Carpathian Mountains, known also as the ‘Moldavian route’, or ‘Via Valachica’. Originally, this road was a section of a major tract linking German and Polish territories through Lviv with the Genovese colonies on the Black Sea and Constantinople. One of its offshoots crossed the Carpathians and led to the Transylvanian cities, another linked Lviv with Rus. During the 14th century, in result of increased Turkish expansion in the Balkans, this route gained prominence. Its

¹¹⁶ Za: ibidem, s. 40–42, 78–82; skarb ze wsi Kadubiwci (1969) zawierał 14 trojaków Stefana Batorego i 42 trojaki Zygmunta III, 4 półtalary i 14 talary (Saksonia, Tyrol, Lubeka, Toruń, Königstein–Stolberg, Neumagen, Holandia; Hiszpania). Skarb ze wsi Dorosziwci (znal. 1843) zawierał 55 talarów (Saksonia, Tyrol, Lubeka, Kempton, Deventer, Otingen, Lutlich, Siedmiogród, Holandia; Hiszpania).

¹¹⁷ N. A. M o c h o w, *Mołdawia epoki feodalizmu: ot drewniejszych wremien do naczala XIX w.*, Kiszyniew 1964, s. 236.

functioning was related to the beginnings of the Moldavian state, the rulers of which on the one hand cared for the safety of the trade along the road, while on the other, made considerable profit on it (protection of the wagon-trains and customs duties). From the Black Sea coastline the merchants chiefly brought Oriental goods (wine, spices), while Central Europe provided carpenter products in return. The capturing of Constantinople by the Turks, and subsequently the Black Sea coastline at the end of the 15th and in the 16th century, had its impact on the trade routes. At the same time the major European trade diverted to the Atlantic. The transit role of the Moldavian route decreased. Only the northern part of the road kept its major trade significance. This was due to the increase in the consumption of meat in Europe which conditioned the export of cattle from Moldavia through Lviv to Germany and Austria. The beef was sold for Polish coinage, which turned out to be an important factor of the relative Moldavian economic prosperity. This trade was active until mid-seventeenth century, when the Polish-Cossack and Polish-Turkish wars, and in the following century the Russian-Turkish wars finally put an end to it. The functioning of the Lviv trade route was subject to international agreements between Moldavian and Polish rulers, regulating the safety of the commercial exchange and limitation of the number of places where customs duties were collected. The revenues from this trade route were one of the most important sources of financing of the Moldavian state, in particular after the capturing in 1484 by the Turks of the Moldavian Black Sea ports (and the revenues these centres generated; chiefly from customs duties). A. Oguy argues that the export of beef to Poland was responsible for approximately 25% of all of the income of the Moldavian rulers in the second half of the 16th century.

Contemporary findings of coins are obviously a trace of the importance of the route and the money-circulation connected with it; the author demonstrates these aspects in a table. The findings in question corroborate the relatively, since mid-sixteenth century, high influx of Polish and Lithuanian coins (also German, but most probably brought in through Poland) to Moldavia. The presence of these coins, notable in particular in Bukovina which was a border territory (i.e. northern Moldavia), decreases in central and southern parts of the country.